

การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในพื้นที่ท่องเที่ยวชาติพันธุ์และ
เมืองชายแดน: กรณีศึกษาผู้ประกอบการสตรี
ในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน*

Contesting of Women's Knowledge Space in Ethnic Tourist Space
and Border Town: A Case Study of Female Entrepreneurs in
Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province

ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ¹

Paiboon Hengsuwan

Received Jan 3, 2019

Revised Feb 21, 2019

Accepted Mar 7, 2019

บทคัดย่อ

งานศึกษาการต่อสู้/ต่อรองของผู้หญิงในพื้นที่ชายแดน ซึ่งเป็นชายขอบรัฐชาติและ
พรมแดนชาติพันธุ์ ยังมีอย่างจำกัด ตลอดจนความสำคัญในการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของ
ผู้หญิงในบริบทของการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายแดน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ
คือ (1) เพื่อศึกษาบริบทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัด
แม่ฮ่องสอน (2) เพื่อศึกษาบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยว
โฮมสเตย์ และ (3) เพื่อศึกษารูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในพื้นที่
ท่องเที่ยวโฮมสเตย์ โดยเลือกหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัด
แม่ฮ่องสอน เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้งานวิจัยต้องการนำเสนอพื้นที่ความรู้ใหม่ที่
ท้าทายกับมายาคติหรือความเชื่อเดิมที่ว่า การท่องเที่ยวคือการนำเอาสมบัติส่วนรวม

¹ Department of Women's Studies, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University,

มาใช้หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยจะมองเสียใหม่ว่าผู้ประกอบการที่สร้างสรรค์นั้น ไม่ได้เอาของส่วนรวมมาใช้ส่วนตัวอย่างเดียว แต่จะใส่มิติใหม่ ๆ เช่น จิตวิญญาณ อารมณ์และความรู้สึกเข้าไป เพื่อสร้างสรรค์ความหมายของพื้นที่ชุมชนร่วมใหม่ ให้เป็นสินค้าในการท่องเที่ยวที่มีมูลค่าและคุณค่า

คำสำคัญ: พื้นที่ความรู้ / ผู้ประกอบการสตรี / การท่องเที่ยว / พื้นที่ท่องเที่ยว / เมืองชายแดน

Abstract

Researches on women's struggle and negotiation in the borderlands, which are nation-state border and ethnic boundary, are limited, as well as importance in contesting of women's Knowledge space in the context of tourism in the borderlands. This research has 3 objectives; to study the context of homestay tourism of Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province, to study Lahu women's roles in homestay tourism space, and to study patterns of Lahu women's Knowledge space contestation in homestay tourism space. The study chooses one community in Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province, as a case study. The research suggests a new knowledge space which challenges the myth or old belief in which tourism is appropriation of existing common property for individual benefit. The new way of looking is that entrepreneurship is not just to be seen as appropriating common property for one's own benefit, but new dimensions are added in, such as spiritual, and emotional and feeling, in order to create a new meaning of communal space as economic and cultural values.

Keywords: Knowledge Space / Female Entrepreneurs / Tourism / Tourism Space / Border Town

บทนำ

กรณีพื้นที่ท่องเที่ยวชาติพันธุ์ชายแดนภาคเหนือ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สะท้อนนัยยะของความเป็นชายขอบสองประการ คือ เป็นทั้งพื้นที่ชายขอบของสังคม ซึ่งหมายถึงชายขอบรัฐชาติและพรมแดนชาติพันธุ์ และในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ชายขอบของความรู้ ซึ่งด้วยงานศึกษาของผู้หญิงในการต่อสู้/ต่อรองมืออยู่จำกัด ด้วยเหตุนี้ การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อม ถือได้ว่าเป็นประเด็นพื้นที่ชายขอบ (Marginal Issues) ของทั้งความรู้และชายขอบของสังคมในเวลาเดียวกัน ซึ่งผู้คนมักไม่ให้ความสำคัญ

โดยทั่วไปเรามักจะปล่อยให้การท่องเที่ยวเอาทรัพยากรส่วนรวม (Common Property) ไม่ว่าจะป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือวัฒนธรรมไปใช้ส่วนตัว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวกระแสหลัก ซึ่งมีการไปเอาของส่วนรวมมาเป็นของตัวเอง อาจจะเป็นที่ดินสาธารณะ และสายน้ำต่าง ๆ นั่นคือ กระบวนการที่กลุ่มนายทุนขนาดใหญ่ทำการขูดที่ดิน (Land Grabbling) ของท้องถิ่น ขณะที่การขยายพื้นที่ป่านุรักษ์ก็นำไปสู่การขูดที่ป่า (Green Grabbling) โดยรัฐเช่นกัน ที่กล่าวมานี้เป็นพื้นที่ความรู้ที่มาจากฐานของเสรีนิยมใหม่ ที่มักจะเชื่อว่านายทุนที่เป็นผู้ประกอบการมีทุนและความคิดสร้างสรรค์ หรือความสามารถในตัวเอง แล้วจึงนำเอาของส่วนรวมมาใช้เพื่อหาประโยชน์ได้ แต่ที่จริงแล้วผู้ประกอบการอาจจะใช้เงินกับอำนาจ (ซึ่งความสามารถอาจจะไม่มีมากก็ได้) เข้าไปยึดเอาของส่วนรวมเอามาเป็นของตัวเอง ไม่ว่าจะด้วยการซื้อหรือด้วยอิทธิพลก็ตาม

ในบริบทของการเมืองสิ่งแวดล้อมกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ผู้หญิงชาติพันธุ์ได้ลุกขึ้นมาแสดงบทบาทและนำเสนอตัวตนในการต่อสู้/ต่อรองผ่านการจัดการการท่องเที่ยว ด้วยพื้นฐานทักษะและความรู้เฉพาะที่มีการเชื่อมโยงและสานเครือข่าย ทั้งในเชิงชาติพันธุ์และในด้านอาชีพภายในชุมชนและข้ามพื้นที่ ดังนั้นพื้นที่ความรู้ที่เสนอในบทความนี้ จะชี้ให้เห็นว่า การเป็นผู้ประกอบการของสตรีชาติพันธุ์ไม่ใช่เป็นการหยิบฉวยเอาของส่วนรวมมาหาประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว

แต่ยังประกอบการแบบทางเลือกในฐานะที่เป็นปัจเจก หรือรายย่อย ๆ ที่สามารถสร้างสรรคความหมายของพื้นที่ส่วนรวมใหม่ ๆ และแสวงหาประโยชน์ที่สามารถแบ่งปันกันได้แทน อีกทั้งงานวิจัยยังมีสมมุติฐานต่อไปอีกว่า ผู้ประกอบการแบบทางเลือกดังกล่าว มักจะเป็นผู้หญิงส่วนใหญ่ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ทั้งนี้ผู้หญิงมีลักษณะที่เป็นองค์ประกอบทั้งชีวภาพและทางสังคม ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้มีอะไรในความเป็นเพศหรือในสิ่งที่เป็นทางสังคม ที่ทำให้เขาสถาปนาสมมติส่วนรวมใหม่ ในแง่ประเด็นของการช่วงชิงมาสร้างความหมายใหม่ให้ทรัพยากรส่วนรวม ที่ให้ประโยชน์ส่วนตัวและสามารถแบ่งปันกันได้

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาบริบทของการท่องเที่ยวที่ชาวชาติพันธุ์ชายแดน และบทบาทของผู้หญิงชาติพันธุ์ในการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในการควบคุมและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ทางเพศภาวะและบทบาทเพศว่ามีการปรับเปลี่ยนไปหรือไม่ สถานภาพทางเพศของผู้หญิงและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นอย่างไร ระดับอำนาจการต่อรองของผู้หญิงมีมากน้อยเพียงใด พวกเขาเสนอตัวตนเช่นใดให้ได้รับการยอมรับจากคนในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งผู้หญิงมีศักยภาพมากน้อยแค่ไหนในการต่อสู้เพื่อปกป้องไม่ให้ถูกรัฐแย่งยึดที่ป่าหรือนายทุนสูบที่ดินและการต่อสู้ประสพผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยวโฮมสเตย์
3. เพื่อศึกษารูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวโฮมสเตย์

วรรณกรรมปริทัศน์

งานวิจัยนี้ทบทวนงานศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในสามประเด็นหลัก คือ เพศภาวะกับผู้ประกอบการ การช่วงชิงพื้นที่ความรู้และการต่อรองของผู้หญิง และการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือที่ป่า (State Territorialization) และการอุปถัมภ์ที่ดิน

เพศภาวะกับผู้ประกอบการ

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและงานของผู้ประกอบการสตรีส่วนใหญ่มักจะอยู่ในสายบริหารธุรกิจ ซึ่งเน้นในด้านการจัดการองค์กรของผู้ประกอบการหญิงที่เป็นเจ้าของกิจการทางธุรกิจในฐานะปัจเจกบุคคลเสียมาก งานด้านนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มศึกษากิจการริเริ่มกิจการ (Startup) ที่แพร่หลายในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา งานศึกษากลุ่มนี้ ด้านหนึ่งได้ให้ภาพว่ากลุ่มผู้หญิง (ทั้งผิวขาวและผิวดำ) ที่เติบโตขึ้นมาแล้วกลายเป็นผู้ก่อตั้ง เป็นเจ้าของธุรกิจ ควบคุมและดูแลกิจการด้วยประสบการณ์และทักษะประจำตัว ที่สะสมจากการทำงานในอดีต พร้อม ๆ ไปด้วยการเปิดพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในระบบการทำงานที่เปลี่ยนจากรูปแบบตามจารีตที่มีหัวหน้ากำกับเป็นลำดับชั้น ไปสู่การจัดการจากล่างขึ้นบน และการทำงานก็ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมงานและทำงานเป็นที่มากขึ้น (Fried, 1989, pp. 18-19)

งานศึกษาที่น่าสนใจในกลุ่มย่อยนี้ เน้นวาทกรรมผู้ประกอบการ ซึ่งมองว่าการประกอบการในฐานะที่เป็นวาทกรรม (Bruni et al., 2004) ซึ่งงานศึกษาใช้แนวคิดการปกครองชีวญาณ (Governmentality) ของ Michel Foucault งานศึกษานี้ก็ตั้งคำถามกับวาทกรรมผู้ประกอบการ ซึ่งมีประโยชน์ในแง่ที่ว่าเราจะทำความเข้าใจผู้หญิงในฐานะที่เป็นองค์ประธาน (Subject) อย่างไรก็ตามแนวการศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเกี่ยวกับผู้ประกอบการที่ผ่านมาทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นการผลิตซ้ำวาทกรรมความเป็นชายแบบครอบงำเชิงอุดมการณ์ (Hegemonic Masculinity) และทำให้มองภาพขององค์กรผู้หญิงเป็น “คนอื่น” (The Other) ทั้งนี้ผู้หญิงจะถูกคาดหวังจากสังคมภายใต้บรรทัดฐานแบบชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงต้องทำทนายมากที่

จะสร้างดุลยภาพระหว่างงานกับชีวิตครอบครัว เพราะว่าพื้นที่ในชีวิตคือพื้นที่ในครอบครัว ภาระหน้าที่หลักก็คือการดูแลครอบครัว

งานศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งจะเน้นที่ยุทธศาสตร์ของผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการซึ่งต้องสร้างดุลยภาพระหว่างงานกับชีวิต (Gundry & Welsch, 2001) โดยใช้มโนทัศน์ความทะเยอทะยาน (Ambition) มาช่วยในการศึกษา ซึ่งพบว่ายุทธศาสตร์ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง เช่น การวางแผนในเชิงยุทธศาสตร์ว่าเป็นอย่างไร ความเข้มแข็งของผู้หญิงเป็นอย่างไร เครือข่ายของผู้หญิงเป็นอย่างไร และผู้หญิงมีความมุ่งมั่นแค่ไหน ในการที่จะประกอบธุรกิจให้ประสบความสำเร็จบนพื้นฐานความมุ่งมั่นปรารถนา (Desire) ของตนเอง

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในการสร้างพลังการอธิบายพื้นที่ความรู้ของผู้ประกอบการสตรี อย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก งานศึกษาเกี่ยวกับการริเริ่มกิจการจากประสบการณ์ของฝั่งตะวันตก ซึ่งมักจะมีเรื่องของอคติทางวัฒนธรรม (Cultural Bias) ผสมปนเปอยู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากในหลายกรณี รวมทั้งบริบทของสังคมไทยเองนั้น ผู้ที่ริเริ่มประกอบการก่อนมักจะเป็นผู้หญิง เช่น กิจการร้านเสริมสวย หรือแม่ค้า เป็นต้น เพราะฉะนั้น การศึกษาผู้ประกอบการจึงต้องระมัดระวัง และเพื่อที่จะทำความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ความรู้และผู้ประกอบการสตรี จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งเรารู้น้อยเกี่ยวกับผู้หญิง และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทางมานุษยวิทยาถึงสถานภาพของผู้หญิง ไม่ใช่เพียงแค่สำรวจบทบาทเพศเท่านั้น (Muecke, 1984; Rosaldo, 1980)

ประการที่สอง งานศึกษาเหล่านี้ยังติดอยู่ในเฉพาะประเด็นทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ทั้งนี้เนื่องจากว่าผู้เขียนงานมีแนวโน้มที่จะมองผู้ประกอบการในมิติทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งเราเองต้องระมัดระวัง เพราะยังขาดมิติอื่น ๆ โดยเฉพาะมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้คนในฐานะที่เป็นผู้กระทำ (Agency) ที่มีความเหลื่อมซ้อนทับสลักกันไปมาของเพศภาวะ ชาติพันธุ์ ชนชั้น อายุ วัย และอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นภาพแบบเดี่ยว (Stereotype) อย่างที่ถูกนำเสนอ เช่น ผู้หญิงโลกที่สามด้อยอำนาจ

กว่าและถูกกดทับจากผู้ชาย หรือตกอยู่ใต้การครอบงำของอำนาจระบบชายเป็นใหญ่ ในสังคม ทำให้กลายเป็นผู้ไร้เสียง (Mohanty, 1991; Spivak, 1988)

ในการเชื่อมโยงเพศภาวะกับผู้ประกอบการ ซึ่งต้องมีทั้งทักษะและการต้อนรับขับสู้ หรือการรับรองผู้มาเยือน (Hospitality) นั้น ให้ความสำคัญกับมิติเพศภาวะและชนชั้น โดยเฉพาะแรงงานสตรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทำไมผู้หญิงจึงออกมาแสดงบทบาทอย่าง กระตือรือร้น (Active) (Cook, 1998; Gray, 1990; Mills, 1999; Phongpaichit, 1982; Pearson & Kusakabe, 2013; Santasombat, 1992) ยิ่งไปกว่านั้น ผู้หญิงเป็นประเด็น ชายขอบที่มักถูกจัดวางให้ไม่สำคัญ แต่เมื่อผู้หญิงเข้ามาทำ เข้ามาร่วม เข้ามาพัวพัน อย่างเรื่องการท่องเที่ยว ก็กลับกลายเป็นประเด็นสำคัญขึ้นมา เพราะเกี่ยวพันกับการ ให้บริการ ต้อนรับขับสู้ผู้มาเยือน ซึ่งเป็นพื้นที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นเพศ ฉะนั้นงานวิจัยจะชี้ให้เห็นว่าเป็นการช่วงชิงพื้นที่ความรู้อะไร หรือช่วงชิงตรงไหน เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้ที่เข้ามาจัดการจะต้องอาศัยความรู้และทักษะ บางอย่างในฐานะของการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งบุคคลนั้นต้องมีความตื่นตัว มีความสามารถในการจัดการ และเอาใจใส่ต่อผู้มาเยือน บางส่วนมองว่า ผู้ประกอบการก็ทำ ๆ กันไป แต่ความจริงแล้วความตื่นตัวมีนัย คือ ประการแรก ต้องเข้าถึงความรู้ใหม่ ๆ ได้ ประการที่สอง ความสามารถในการจัดการได้ เพราะถ้าเป็นผู้ประกอบการ แต่ไม่มีความสามารถในการจัดการ กิจการก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ อีกทั้งผู้คนมักจะดูถูกว่าต้องไปเรียนบริหารธุรกิจ (Business School) ถึงจะเป็น ผู้ประกอบการได้ แต่สิ่งเหล่านี้สังคมก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจว่า ผู้ประกอบการที่เกิด จากการสร้างตัวเองมาอย่างไร งานวิจัยนี้จะเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้รู้ว่าคุณรู้ในการ จัดการก่อตัวขึ้นมาได้อย่างไร? เป็นการต่อสู้ความรู้ของสองระดับซ้อนกัน นั่นคือ ความรู้ในการจัดการ และความรู้ในมิติของเพศภาวะ

การช่วงชิงพื้นที่ความรู้และการต่อรองของผู้หญิง

งานศึกษาประเด็นผู้หญิงเน้นที่ผู้หญิงต่อสู้ในประเด็นเพศภาวะ โดยจะตั้งประเด็น คำถามในพื้นที่ความรู้ ซึ่งโดยปกติเรามักจะเข้าใจไปว่าประเด็นเพศภาวะเป็นประเด็นที่

สามารถเห็นได้ง่ายและชัดเจน เพราะเป็นเรื่องของเพศสรีระระหว่างผู้ชาย-ผู้หญิง แต่ความจริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น บางครั้งก็อาจจะมองไม่เห็น โดยความเข้าใจปกติในสังคมไทย ผู้หญิงมักถูกผูกติดให้อยู่ในบ้านเรือน ภายใต้บริบทของการครอบงำของอำนาจผู้ชาย ผู้หญิงต้องแบกรับภาระหน้าที่หลักประจำในเรื่องงานบ้าน ดังนั้นบ้านจึงเป็นอาณาบริเวณที่จำกัดความเป็นผู้หญิง และแสดงถึงตัวตนของผู้หญิงด้วย (Hirai, 2002, as cited in Pakkrasa, 2009, p. 13) แต่ที่ว่าผู้หญิงทำไมถึงออกมาแสดงอย่างกระตือรือร้น ผู้หญิงต้องต่อสู้กับเรื่องอะไรบางอย่าง และทำให้เห็นประเด็นเพศภาวะได้ หรือแม้กระทั่งทำให้ผู้หญิงต้องออกมาแบกรับภาระของการทำธุรกิจต่าง ๆ ดังนั้นก็จะมีประเด็นที่เป็นจุดเปลี่ยน เช่น งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงชาติพันธุ์สีซุที่ผ่านมานานหลายทศวรรษแล้ว (Hutheesing, 1990) ซึ่งพบว่าการทำที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทสำคัญมีจุดเปลี่ยนก็คือเกษตรกรรมเริ่มล้มเหลว อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบการเกษตร ซึ่งหมายความว่าการผลิตทางการเกษตร อันเป็นพื้นที่ของผู้ชายนั้นไปไม่รอด แต่พอเป็นเรื่องของการทำหัตถกรรม ซึ่งผู้หญิงครอบครองพื้นที่อยู่ เนื่องจากขณะนั้นเสื้อผ้าชาวเขาขายดี แล้วผู้หญิงก็มีรายได้เพิ่มขึ้น ความรู้สึกที่ว่าเป็นพื้นที่ของผู้หญิง เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนฐานทางเศรษฐกิจของครอบครัว เมื่อผู้หญิงมีบทบาทมาก กลายเป็นว่าผู้หญิงเป็นผู้หาเงินหลักให้กับครอบครัว ทำให้บรรดาผู้ชายมีปัญหา มาก กลายเป็นวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในแง่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ (Gender Power Relations)

ทั้งนี้ผู้หญิงในประเทศไทยไม่ได้ยึดติดอยู่กับบ้านมานานมาก เมื่อผู้หญิงออกจากบ้านแล้วเข้าไปอยู่ในภาคเศรษฐกิจพวกเธอก็หันเหชีวิตเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ เพื่อหางานทำ ในฐานะแรงงานในหลายรูปแบบงาน ทั้งพนักงานขายตามห้างและร้านค้า พนักงานขายตรง แม่ค้า แม่บ้าน สาวโรงงาน พนักงานบริการ (Sex Worker) หมอนวด (Gray, 1990; Muecke, 1984; Phongpaichit, 1982; Simpkins, 1997-1998; Smutkupt & Kitiarsa, 2000; Santasombat, 1992) ซึ่งต่างล้วนใช้ความสามารถจากประสบการณ์และความรู้ที่สั่งสมมาในชีวิตในการต่อรองมากมาย เช่น ผู้หญิงชาติพันธุ์ในพื้นที่การ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชายแดน ซึ่งชุมชนประสบปัญหาเรื่องความมั่นคงชายแดน ปัญหาเสพติดมาก่อน รวมทั้งปัญหาการพัฒนาจากรัฐ เช่น ไทใหญ่ ลีซู ลาหู่ เขตอำเภอปางมะผ้า มีเครือข่ายภายในพื้นที่และต่างอำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของตน และสั่งสมความรู้ด้านการประกอบกร ความรู้ด้าน สิทธิต่าง ๆ มีความสามารถในการประสานกับกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ

ขณะเดียวกันก็มีประสบการณ์จากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในการปกป้องท้องถิ่น ซึ่งก็เป็นความรู้ที่มาผสมกันระหว่างความรู้ทางการและความรู้ในชีวิตประจำวันจาก ประสบการณ์ตรง ซึ่งมีนัยยะของความรู้เฉพาะในสถานการณ์ (Situating Knowledge) และความรู้เหล่านี้ทำให้เขารู้ว่าตนเองเป็นใคร (Knowing Self) รัก หวงแหน และ ภาควุมใจในตัวตน และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเอง รวมทั้งมีกระบวนการในการ แลกเปลี่ยนความรู้ และสร้างเครือข่ายคนในกลุ่มที่หลากหลาย ทั้งในเชิงชาติพันธุ์ อายุ เพศภาวะ อย่างไรก็ตามความรู้เฉพาะในสถานการณ์นี้หมายความว่าผสมผสานความรู้ เท่านั้น แต่พื้นที่ความรู้มีนัยยะทั้งการผสมและการต่อสู้ขัดแย้งกันของความรู้ ซึ่งเฉพาะความร่วมมือหรือบูรณาการความรู้อย่างเดียวไม่ได้ กรณีนี้ต้องต่อสู้สองชั้น คือ ต่อสู้ความรู้ในการจัดการ และต่อสู้ความรู้ในมิติของเพศภาวะด้วย

ในแง่ของกลยุทธ์การต่อรองของผู้หญิง เช่น สาวโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน แม้ว่าพวกเธอจะเปลี่ยนบทบาทไปเป็นสาวโรงงาน แต่ด้วยอุดมการณ์เหย้าเรือนที่ถูก ปลุกฝังมาให้งานบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่งต้องแบกรับภาระทั้งทำงานบ้านและ งานโรงงานไปพร้อม ๆ กัน (Hirai, 2002) อย่างไรก็ตาม พวกเธอไม่ได้สยบยอมแบบ สิ้นไร้ไม่ตอก แต่กลับดิ้นรนต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ปลดปล่อยจากการครอบงำทางเพศ ดังกล่าว หญิงสาวเหล่านี้สร้างพื้นที่ของเธอผ่านงานพิธีกรรม เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นกลยุทธ์ของการต่อสู้ ซึ่งงานเลี้ยงภาคกลางคืนกลายเป็นพื้นที่ของผู้หญิงที่เป็น อิสระจากการครอบงำของกรอบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองทำให้ผู้หญิงยอมทุ่มทุนที่จะ จ่ายเงินเป็นจำนวนมากเพื่อจัดงานขึ้นบ้านใหม่ เพราะงานพิธีกรรมเป็นพื้นที่ในการ แสดงตัวตนและเปิดสู่อิสระภาพ โดยผ่านการปรับเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรม

เพื่อให้บรรลุความสำเร็จส่วนบุคคล และนำเสนอภาพลักษณ์ของตนเอง (Hirai, 2002, as cited in Pakkrasa, 2009, p. 13)

ส่วนสาวโรงงานอีसान Mills (1999) ชี้ให้เห็นว่า เรื่องเพศภาวะมีผลอย่างมากต่อการที่ผู้หญิงสามารถที่จะทำงานในโรงงานได้ สามารถจะสะสมเงินทุน และเรียนรู้ฝึกหัดทักษะใหม่ ๆ ที่จะเป็นช่องทางการประกอบอาชีพหรือทำธุรกิจส่วนตัว เช่น ร้านเสริมสวย ร้านอาหาร รวมทั้งการปรับเปลี่ยนการบริโภค ซึ่งช่วยในการสร้างทักษะทางสังคมวัฒนธรรมให้ผู้หญิงสูงมาก เพราะจะมีการสร้างเครือข่าย ซึ่งพวกเขาได้ค้นพบชีวิตสมัยใหม่ที่ให้อิสระภาพแก่ตนเองในแง่ที่ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจด้านเพศวิถี และชีวิตทางเศรษฐกิจที่ตนเองนั้นหลุดออกจากบริบทของการควบคุมของจารีตประเพณี และใช้ความทันสมัยต่อรองกับกรอบอุดมการณ์เหย้าเรือนที่สังคมและครอบครัวคาดหวังให้พวกเขาปฏิบัติตนเป็นลูกสาวที่ดี (Dutiful Daughters) (Cook, 1998) หรือในกรณีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คนหนุ่มสาวต่อรองทั้งกับรัฐ ต่อรองกับคนชุมชนและครอบครัวด้วยเช่นกัน (Payaksak, 2012)

การสถาปนาอำนาจรัฐเหนือที่ป่าและการอุปถัมภ์ดิน

ในกระบวนการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือทรัพยากร ซึ่งรัฐพยายามที่จะควบคุมประชาชนและการกระทำนั้น ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก การประกาศให้ที่ดินที่ไม่มีกรรมครอบครองถือเป็นที่ดินของรัฐ ซึ่งกรมป่าไม้ในอดีตมีบทบาทหลักในการอ้างความเป็นเจ้าของที่ดินที่ไม่มีกรรมครอบครอง ขั้นที่สอง การกำหนดเขตป่าสงวนและป่าไม้ถาวร โดยการตรากฎหมายเกี่ยวกับการสงวนและอนุรักษ์ป่าไม้ และมีการลากอาณาเขตโดยรอบพื้นที่ทางกายภาพ เพื่อยุติการเข้ายึดครองที่ดินหรือการกีดกันชาวเขาออกไปจากพื้นที่นั้น ๆ และขั้นที่สาม การสถาปนาอำนาจเหนือดินแดนเชิงบทบาทหน้าที่ โดยอาศัยตัวชี้วัดทางวิทยาศาสตร์ เช่น การจัดจำแนกการใช้ที่ดิน การจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ การกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งกลายมาเป็นพื้นฐานในการอนุญาตให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้เฉพาะบางอย่างเท่านั้น ส่งผลให้การควบคุมและการจัดการทรัพยากรของรัฐ

ปิดกั้นมิให้คนท้องถิ่นเข้าถึงทรัพยากร (Vandergeest, 1996) อาจกล่าวได้ว่านี่คือการอนุรักษ์ที่มองไม่เห็นหัวของคนท้องถิ่น (Laungaramsri, 2005; Ganjanapan, 2008) อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้นายทุนเข้าไปแปลงทรัพยากรในพื้นที่เฉพาะนั้น ๆ ให้กลายเป็นสินค้าที่เอื้อให้เกิดการสะสมทุนโดยนายทุนหรือบรรษัทอย่างกว้างขวางอีกด้วย (Hall et al., 2011; Nevins & Peluso, 2008)

ทำนองเดียวกัน การอุปที่ดินก็เป็นรูปแบบของกระแสวงจรรวมของการสะสมทุน (Accumulation) ด้วยการปิดล้อม (Enclosure) และการแย่งยึดที่ดิน (Dispossession) ในสังคมชาวนา โดยนายทุนขนาดใหญ่ที่เป็นส่วนหนึ่งของบรรษัท (ข้ามชาติ) ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งตอบสนองกลไกตลาดทุนนิยมใหม่เพื่อควบคุมที่ดิน (Peluso & Lund, 2011; White et al., 2012) ในรูปแบบของการบุ่มขืนมาของพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย ปาล์มน้ำมัน และยางพารา (Dao, 2015; Hall, 2011; Kenney-Lazar, 2012; Li, 2017) รูปแบบของเขื่อนพลังงานไฟฟ้า (Dao, 2015; Hall et al., 2011) รูปแบบการขุดเจาะน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ (Watts, 2004) และรูปแบบการประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Levien, 2012) และเขตป่าอนุรักษ์ (Laungaramsri, 2000) เป็นต้น ดังนั้นในระยะหลัง-สังคมชาวนา (Post-peasantry Society) การพัฒนาการท่องเที่ยวกระแสหลักก็ก่อให้เกิดการช่วงชิงแข่งขันแย่งยึดที่ดินในรูปแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน ซึ่งก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับกระบวนการเปลี่ยนรูปจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสภาพกึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri-urbanization) ทั้งนี้ที่ดินถูกปรับเปลี่ยนการใช้ไปเป็นอย่างอื่น ๆ ที่ไม่ใช่การเกษตร ซึ่งชาวนาสูญเสียอำนาจการควบคุมที่ดิน หรือเป็นการก่อรูปหลัง-เกษตรกรรม (Post-agrarian Formation) ซึ่งที่ดินก็ถูกเปลี่ยนมือไป กระบวนการดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นหน่ออ่อนของกระบวนการแย่งยึดที่ดิน ในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อมา (Hall et al., 2011, pp. 118-141; Peluso & Lund, 2011; Schoenberger et al., 2017)

ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยนี้เน้นระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล กล่าวคือ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้หญิงจำนวน 10 คน ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งส่วนมากประกอบธุรกิจ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร แม่ค้า บางส่วนเป็นผู้นำชุมชน และเกษตรกรที่ไม่ได้ทำโฮมสเตย์ และยังสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ชายเพิ่มเติมจำนวน 2 คน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งการสัมภาษณ์แต่ละคนจะใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง นอกจากนั้นยังสนทนากับชาวบ้านทั่วไปในชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง สำหรับในบทความนี้อ้างอิงผู้ให้ข้อมูลชาวลาหู่ในชุมชนบ้านไผ่งาม² อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 4 คน (ผู้หญิง 3 คน และผู้ชาย 1 คน) ส่วนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เมื่อมีโอกาสนักวิจัยก็เข้าร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนดำเนินงาน เช่น พักในบ้านของผู้เข้าร่วมการวิจัยในรูปแบบบ้านพักโฮมสเตย์ การจำหน่ายสินค้าให้นักท่องเที่ยว การเข้าร่วมประชุมเตรียมงาน เป็นต้น นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ทำการทบทวนเอกสารงานศึกษาในเชิงทฤษฎีและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากต่างประเทศ เพื่อยกระดับข้อมูลภาคสนามสู่การถกเถียงเชิงนามธรรม

การวิจัยในช่วง 12 เดือนแรก (1 พฤศจิกายน 2560-31 ตุลาคม 2561) มีขั้นตอนการเก็บข้อมูลคือ ในช่วง 2-3 เดือนแรก ผู้วิจัยทำการสำรวจพื้นที่ เลือกกลุ่มและตัวอย่าง ขณะเดียวกันก็ทบทวนแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง และเขียนโครงร่างการวิจัย ซึ่งรวมระยะเวลาราว 4 เดือน (ธันวาคม 2560-มีนาคม 2561) ต่อจากนั้นนำเสนอโครงร่างวิจัยต่อคณะวิจัยของโครงการ “การสร้างพื้นที่ความรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่กำลังก่อตัวขึ้นใหม่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่” (ระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี) เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ต่อมา

² ชื่อหมู่บ้านและผู้ให้ข้อมูล เป็นนามสมมติ

ในช่วง 6 เดือนหลัง ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บได้ และเขียนรายงานในรูปแบบบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารหรือหนังสือต่อไป

พื้นที่วิจัย

งานวิจัยนี้เลือกศึกษาชุมชนชาวลานูเฒ่า หมู่บ้านไผ่งาม ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบยังชีพในพื้นที่ป่าบนที่สูงด้วยการทำไร่แบบย่ำยที่ (ปลูกข้าว ผัก ข้าวโพด พืชผักต่าง ๆ) และเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู และไก่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา บ้านไผ่งามตั้งหมู่บ้านถาวรอยู่บนสันเขา ชาวบ้านไม่โยกย้ายถิ่นฐานแล้ว ราชการขึ้นทะเบียนให้เป็นหมู่บ้านทางการเมื่อปี พ.ศ. 2532 หมู่บ้านอยู่ห่างจากเมืองแม่ฮ่องสอนและอำเภอปางมะผ้าเป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ประชากรเกือบทั้งหมดในชุมชนเป็นชาวลานู ในปี พ.ศ. 2560 มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 256 คน หรือ 53 ครัวเรือน ในหมู่บ้านมีครอบครัวใหญ่เพียง 1 ครอบครัว

ในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชายแดน ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ปัญหาเรื่องความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติดมาก่อน รวมทั้งปัญหาการพัฒนาที่นำโดยรัฐทั้งในรูปแบบโครงการพัฒนาบนที่สูง เช่น โครงการไทย-เยอรมัน ซึ่งเป็นความร่วมมือกับรัฐบาลสาธารณรัฐเยอรมัน ดำเนินโครงการในการปลูกพืชทดแทนฝิ่น เปลี่ยนการทำไร่แบบย่ำยถิ่นให้มาทำเกษตรถาวร ตั้งชุมชนเป็นหลักแหล่ง ไม่อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน จัดทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ฯลฯ ส่วนการท่องเที่ยวก็เปิดชุมชนสู่โลกกว้าง ด้านหนึ่งชักนำวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามารวดเร็วมากขึ้น อีกด้านหนึ่งก็เชื่อมคนในชุมชนกับโลกาภิวัตน์ของทุนนิยม ซึ่งขยายโลกทัศน์ของผู้หญิงชาติพันธุ์ ผู้หญิงลานูกลุ่มนี้พยายามที่ใช้การท่องเที่ยวเพื่อที่จะโปรโมทตัวเอง ชุมชนนี้กลายเป็นจุดหมายหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะไปเยือน ในช่วงแรก ๆ ของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Homestay) ผู้ชายจะมีบทบาทหลักในการจัดการ แต่ตอนหลังมีปัญหา เช่น ความไม่ชัดเจนด้านการเงิน การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ปัจจุบันผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในการที่จะจัดการร่วมกับผู้ชายด้วย

ผลการศึกษา

การชั่งชั่งพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวชาติพันธุ์และเมืองชายแดน อำเภอปางมะผ้า มีบริบทการท่องเที่ยวซึ่งส่งผลกระทบต่อบาทและการชั่งชั่งพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวไฮมสเตอร์ย์ กล่าวคือ

บริบทการท่องเที่ยวปางมะผ้า

ปางมะผ้าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ยังไม่มีผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามามีบทบาทหลัก และการท่องเที่ยวยังไม่มีการพัฒนาที่ซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงอยู่ในสถานการณ์ของการเตรียมรับมือ และการที่จะไม่ยอมให้คนภายนอกเข้ามาคุมอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีบทบาทนำและครอบงำตลาดการท่องเที่ยว เช่น ชุมชนบ้านไผ่งามซึ่งถ้าสามารถเตรียมตัวได้ดีก็จะไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งและผลกระทบแบบเดียวกับเมืองปาย (Preecha a-non, 2008; Pakkrasa, 2009) อย่างไรก็ตาม ชาวลาหู่บ้านไผ่งามก็ตกอยู่ในสถานการณ์ของความไม่มั่นคงทางสิทธิ ทั้งนี้เนื่องจากเงื่อนไขของกระแสการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 3 กระแสหลัก คือ

กระแสแรก การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรกรรม จากการพัฒนาที่นำโดยรัฐ เพื่อตอบสนองของตลาดท่ามกลางการดูแลปัญหาชนกลุ่มน้อยของรัฐบาล³ ทั้งปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ จากอดีตในรอบกว่า 6 ทศวรรษ จวบจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลไทยและ

³ ปัญหาชาวเขาเกิดจากผลของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-ชาติสมัยใหม่และประชาชนในเขตชายขอบ เนื่องมาจากการเปลี่ยนแนวคิดเรื่องชายแดน มากกว่าจะเกิดจากการมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ก่อนการสถาปนารัฐ-ชาติสมัยใหม่ชาติพันธุ์บนที่สูงบางกลุ่มในอดีต เช่น กะเหรี่ยง เคยมีบทบาทสำคัญในการปกป้องอาณาเขตสยาม ซึ่งไม่เคยถูกมองว่าเป็นคนอื่นหรือเป็นปัญหามาก่อน (Laungaramsri, 2000)

สาธารณรัฐเยอรมันเข้ามาดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่สูงต่อเนื่องเป็นเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2526-2541) เพื่อขจัดการปลูกฝิ่นและส่งเสริมพืชเศรษฐกิจและอาชีพทดแทน ชาวบ้านจึงหันมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพื่อขาย และพึ่งพาดตลาดทุนนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงถูกดูถูกเหยียดหยามจากคนภายนอก ซึ่งพวกเขาต้องจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้แจ่มชัด เมื่อเจ้าหน้าที่โครงการไทย-เยอรมัน เข้ามาจัดอบรมความรู้ให้แก่ผู้หญิง แล้วบอกว่า “พวกผู้หญิงชี้เท้า พูดภาษาไทยไม่ได้” เพราะผู้หญิงไม่กล้าตอบคำถามเมื่อถูกเจ้าหน้าที่ซักถาม แต่ปัจจุบันไม่ได้เป็นอย่างนั้นแล้ว (สัมภาษณ์ พี่นะมี, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

กระแสที่สอง การรวมศูนย์อำนาจรัฐเพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนลาหู่บ้านไผ่งามและใกล้เคียงขาดความมั่นคงทางสิทธิ เพราะในปี พ.ศ. 2543 ถูกทางราชการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสันปันแดน ซ้อนทับพื้นที่ชุมชน ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารได้ “จับตาดูอยู่” ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านในชุมชนดำเนินการอยู่นั้นจะเป็นไปเช่นไร ยังอยู่ในการควบคุมหรือไม่ ถ้ามีคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจก็คิดว่าเจ้าหน้าที่จะเข้ามาจัดการเอง

กระแสที่สาม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว เป็นผลจากความล้มเหลวของอาชีพภาคเกษตรกรรม (Jatuworapuek, 2005) ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวที่รัฐไม่มีนโยบายที่ชัดเจน และธุรกิจการท่องเที่ยวชาวเขาก็ถูกผูกขาดโดยบริษัทเอกชน⁴ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเองก็หยิบฉวยโอกาสที่ตลาดการท่องเที่ยวที่เปิดให้ทำการประดิษฐ์สินค้าทางวัฒนธรรม เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ให้ครอบครัวและชุมชนขณะเดียวกัน เมื่อการเดินทางและติดต่อกับภายนอกของคนในชุมชนง่ายขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงได้ออกไปจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาติพันธุ์ในเมืองท่องเที่ยว ทั้งหมดนี้

⁴ บริษัททัวร์ป่าเล็ก ๆ พานักท่องเที่ยวไปชมชนชาติพันธุ์แบบพักค้างคืนและไม่พักค้าง (One Day Trip) เพื่อหาความเป็นของแท้ของชาวเขา (Cohen, 1996)

ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงบทบาทชายหญิงและวิถีชีวิตของคนบนพื้นที่สูง ผู้หญิงออกนอกบ้านมาค้าขายและติดต่อกับผู้คนภายนอกมากขึ้น ซึ่งสะท้อนบทบาทสำคัญในการหาเลี้ยงครอบครัวร่วมกับผู้ชาย (Hutheesing, 1990)

การท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม เปิดตัวขึ้นในปี พ.ศ. 2545 ในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยได้รับการแนะนำจากโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tour Project: REST)⁵ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พีเลี้ยง” ให้การสนับสนุนและผลักดันให้ชาวบ้านทำการท่องเที่ยวในรูปแบบบ้านพักโฮมสเตย์ ในระยะเริ่มต้น ชาวบ้านทั้งหมด 30 ครัวเรือน ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวไผ่งาม ซึ่งมีอยู่กลุ่มเดียว ซึ่งผู้ขายมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ และเป็นกรรมการกลุ่ม อีกทั้งยังมีโอกาสไปเข้ารับการอบรม หรือไปดูงานนอกสถานที่ ส่วนผู้หญิงก็มีหน้าที่ทำอาหารเพื่อให้แขกรับประทาน แต่ขณะนั้นการท่องเที่ยวไม่ได้สร้างแรงจูงใจมากนัก ชาวบ้านหลายรายเริ่มพากันถอนตัว เหลือเพียงบางรายที่ยังเป็นสมาชิกอยู่เท่านั้น เพราะหมู่บ้านยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว จึงทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวไม่มากนักที่เข้ามาท่องเที่ยว

⁵ ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวที่รัฐบาลส่งเสริม ฝ่ายวิจัยท้องถิ่นของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ดำเนินโครงการวิจัย โดยทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม (Project for Recovery of Life and Culture: PRLC) และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) จากความรู้และประสบการณ์ดังกล่าว จึงเกิดสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) ขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เพื่อสนับสนุนชุมชนต่าง ๆ ให้พัฒนาและส่งเสริมโครงการท่องเที่ยวขนาดเล็กอย่างยั่งยืน ซึ่งเหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมและธรรมชาติของท้องถิ่น (Potjana & Richards, 2009) พื้นที่ในอำเภอปางมะผ้าก็เป็นพื้นที่เป้าหมายหลักของการวิจัย และพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งปัจจุบันได้ดำเนินธุรกิจ โดยจัดตั้งเป็นบริษัทมหาชนอีกด้วย และจัดส่งนักท่องเที่ยวผ่านบริษัททัวร์เมืองไต หรือบริษัททัวร์ที่ศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจับคู่ให้กับชุมชน เช่น บริษัท EXO Travel

ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 หมู่บ้านไผ่งามได้ผ่านมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย และดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2558 การท่องเที่ยวบ้านไผ่งามเริ่มมีชื่อเสียงโด่งดังขึ้น เมื่อมีการเผยแพร่พื้นที่ผ่านโซเชียลมีเดีย ทั้งในเฟซบุ๊ก วารสารท่องเที่ยว ทวี และมีดาราทะเลมอญไทยเข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านไผ่งาม ได้โพสต์บนเฟซบุ๊ก และจากการโพสต์บอกต่อกันบนเฟซบุ๊กของนักท่องเที่ยวที่มาพักโฮมสเตย์และผู้ที่มาเที่ยวชมธรรมชาติในหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวบ้านไผ่งามเพื่อต้องการชมทะเลหมอกที่สวยงามยามเช้า ตามที่ได้มีการโพสต์บนเฟซบุ๊ก โซเชียลมีเดียมีผลอย่างมากในการดึงให้นักท่องเที่ยวหลังไหลเข้ามาในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น (สัมภาษณ์, อ้ายจะโพ, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

ในปี พ.ศ. 2559 กลุ่มผู้หญิงจัดบ้านพักโฮมสเตย์จำนวน 13 หลัง และเพิ่มขึ้นเป็น 17 หลังในช่วงปลายปี พ.ศ. 2560⁶ เมื่อการท่องเที่ยวขยายตัวมากขึ้น จากเดิมที่การบริหารจัดการอยู่ในการควบคุมของผู้ชายฝ่ายเดียว ผู้หญิงได้เริ่มเข้ามามีบทบาทตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2559⁷ เรื่อยมา เช่น ประสานงานกับไกด์และบ้านพักโฮมสเตย์ จัดบันทึกจำนวนนักท่องเที่ยว เคลียร์เงินให้กับเจ้าของโฮมสเตย์หลังจากที่นักท่องเที่ยวออกจากบ้านพัก⁸ จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของกลุ่ม เป็นต้น (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

⁶ นอกจากนั้น ยังมีคนเปิดบ้านพักบริการให้กับนักท่องเที่ยวเป็นธุรกิจส่วนตัวอีก 4 ราย โดยไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยวไผ่งาม และไม่ได้นำเงินเข้ากองทุนท่องเที่ยวอีกด้วย

⁷ ปัจจุบันนี้กลุ่มท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม มีคณะกรรมการทั้งสิ้น 14 คน สมาชิกเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิง โดยแบ่งเป็นผู้ชาย 2 คน ประธานและรองประธานโฮมสเตย์ อีก 12 คน เป็นผู้หญิง กลุ่มท่องเที่ยวมีสมาชิกทั้งสิ้น 34 หลังคาเรือน ทำบ้านพักบ้าง เป็นไกด์บ้าง มีครอบครัวที่ทำบ้านพักโฮมสเตย์ จำนวน 17 หลัง

⁸ โดยภาพรวม ในปี พ.ศ. 2558 มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในช่วงเดือนตุลาคม-มกราคม ประมาณ 2,000 คน รวบรวมละ 80 เข้ามาพักในหมู่บ้าน และนักท่องเที่ยวที่มาพักร้อยละ 80 เป็นคนไทย และอีกร้อยละ 20 เป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่วนในปี พ.ศ. 2559 มีนักท่องเที่ยวมาพักราว 4,200 คน สร้างรายได้ให้ชุมชนจำนวน 1.3 ล้านบาท และรายได้จากการขายของที่ระลึกและร้านค้าในหมู่บ้านอีกประมาณ 300,000 บาท (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 26 กุมภาพันธ์ 2560)

การท่องเที่ยวโฮมสเตย์กับการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่

ชาวบ้านเห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้มีรายได้มากขึ้น เป็นประเด็นที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในแง่บทบาทผู้หญิงลาหู่ในการจัดการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ผู้หญิงลาหู่ได้เพิ่มคุณค่าการท่องเที่ยวด้วยการใส่จิตวิญญาณเข้าไป เพื่อสร้างมูลค่าของการท่องเที่ยว ซึ่งเชื่อมโยงกับการรักษาสภาพแวดล้อม ระบบการผลิต สุขภาพ และการรับรองผู้มาเยือน (Hospitality) เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีความสุขกับการอยู่ในภูมิทัศน์ของระบบนิเวศที่ดีที่ได้ให้คุณค่า ซึ่งเมื่อนักท่องเที่ยวกลับบ้านไปแล้ว จะได้ไม่มองว่าชาวเขาตัดไม้ทำลายป่าเหมือนเดิม เมื่อมองในมุมแบบปัจเจกชนที่มีศีลธรรม (Moral Individualism) คือการใช้ความใกล้ชิด (Intimacy) ในการสานความสัมพันธ์ ลดความเสี่ยงในการสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ท่องเที่ยว และสร้างมูลค่าในการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งจะพบการบริการแบบบุคคลต่อบุคคล (Person to Person) ซึ่งไม่ใช่แค่ไปนอนในตามโรงแรมแล้วก็ไปเที่ยวอีกที่หนึ่งต่อ หรือเที่ยวฉาบฉวยในแบบไม่มีจุดหมาย (Sightseeing) แต่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ต้องการมากกว่า โดยจะมีความเข้มข้นของความสัมพันธ์มากกว่า เนื่องจากที่เกี่ยวกับที่พักเป็นที่เดียวกัน ซึ่งเป็นความรู้สึกอีกแบบหนึ่ง นักท่องเที่ยวจะไม่ถูกเมินเฉย อาจกล่าวได้ว่าทุกวันนี้ นักท่องเที่ยวต้องการการท่องเที่ยวที่มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งสามารถหาได้ในการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

ดังนั้น การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์จึงเป็นพื้นที่เชิงซ้อน ที่ช่วยทำให้เข้าใจถึงมิติใหม่ ๆ ในการจัดการทรัพยากร ในแง่ที่เป็นการเสริมอำนาจ (Empowerment) และบทบาทของผู้หญิงให้สามารถเปิดพื้นที่ให้เข้าถึงการจัดการทรัพยากรได้มากขึ้น ทั้งนี้ที่ผ่านมามีผู้ชายมักจะถูกเลือกให้เข้าไปร่วมในการจัดการแบบทางการ ที่อาศัยการออกกฎหมายกำกับ แต่การจัดการที่ไม่เป็นทางการจะอยู่ในระดับพื้นที่ ซึ่งผู้หญิงจะเป็นส่วนสำคัญอย่างมาก เพราะการจัดการที่ไม่เป็นทางการ มีทั้งความละเอียดอ่อนและลักษณะเชิงซ้อน ซึ่งต้องอาศัยจิตวิญญาณในแง่คุณค่าที่ผู้หญิงลาหู่ให้ความสำคัญ เพื่อที่จะยึดโยงอยู่ด้วยกัน อีกทั้งอัตลักษณ์ในความพยายามที่จะแสดงตัวในพื้นที่

ท่องเที่ยว ที่ไม่ต้องการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass) แต่อยากจะท่องเที่ยวแบบทางเลือก สุขภาพ-ชาติพันธุ์-ธรรมชาติ ซึ่งผู้หญิงลาหู่ใช้สถานภาพความเป็นผู้หญิงสถานความร่วมมือนั้น ความเป็นผู้หญิงลาหู่เป็นตัวประสานเชื่อมจิตวิญญาณให้ผูกพันกัน เป็นเสมือนพันธะทางใจ (Spiritual Obligation) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เพราะฉะนั้น การท่องเที่ยวโฮมสเตย์ทำให้ความเป็นผู้หญิงหรือตัวตนของผู้หญิง เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการจัดการทรัพยากร เพราะการท่องเที่ยวที่นั่นตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศตามธรรมชาติ

ส่วนในการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านไม่งาม พบว่ามีการต่อสู้/ต่อรองใน 3 ระดับ คือ ระดับแรก การต่อรองระหว่างผู้หญิงกับสมาชิก (ผู้ชาย) ในครอบครัว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะภายในครอบครัว แม้ว่าท่องเที่ยวจะทำให้การแบกรับภาระของผู้หญิงมีมากขึ้น (Triple Burdens) ทั้งงานด้านผลิตซ้ำ (งานบ้าน, งานเลี้ยงเด็ก) งานด้านการผลิต (งานเกษตร, โฮมสเตย์) และงานพัฒนาของชุมชน เพราะพวกเขาจะบ่นว่าไม่ค่อยมีเวลาให้กับครอบครัว เมื่อผู้หญิงที่เป็นแกนนำเหล่านี้มีบทบาทหลักในการจัดการการท่องเที่ยว เช่น ฟีนะมี ซึ่งต้องอยู่ดูแลต้อนรับแขกที่บ้าน ขณะที่สามีก็จะออกไปทำสวนทำไร่ ซึ่งมีลักษณะของการแบ่งงานกันทำตามเพศ (Sexual Division of Labor) แต่ก็ยังไม่แยกเด็ดขาดออกจากกัน⁹ ครั้งหนึ่ง ฟีนะมี เหนื่อยจากงานที่ทำและอยากจะอยู่บ้านดูแลคณณะนักวิจัยที่เข้ามาสำรวจข้อมูล ฟีนะมี กล่าวว่า “ไม่ออกไป ก็เลยไปทำเกษตร” อยากจะอยู่ดูแลและพูดคุยกับนักวิจัย อย่งไรก็ตาม สามีบอกว่า “ต้องไปช่วยกัน ไร่ก็เลยไม่ได้” แล้วสุดท้ายการต่อรองระหว่าง ฟีนะมี กับสามี จบลงด้วยการที่ ฟีนะมี ซ่อนทำยาฆาตกรไซโตไปสวนกับสามี (สำรวจ, 31 พฤศจิกายน 2560)

⁹ เช่น งานเลี้ยงหมู ฟีนะมี อธิบายว่า “ใครก็ได้คะ เจ้าของบ้าน ถ้าผัวว่างก็ผัวไป เมียว่างก็เมียไป ลูกว่างก็ลูกไป ช่วงนี้ลูกสาวไปให้อาหารหมู ช่วงก่อนที่ไป สามีก็ไป ใครก็ได้ในครอบครัวที่ว่างไปไม่ได้เป็นหน้าที่ของหญิงหรือชายโดยเฉพาะ” (สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2561)

ในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในครอบครัว ยังมีอีกกรณีหนึ่งคือ พี่พลอย ซึ่งแต่งงานกับคนไทใหญ่ มีลูกสาวด้วยกันหนึ่งคน สามีอาศัยและทำงานอยู่ในเมืองแม่ฮ่องสอน ส่วนพี่พลอยอยู่ในหมู่บ้าน เปิดร้านขายของที่ระลึกในหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวมาได้ 3 ปี เพื่อเป็นรายได้เสริม ใจจริงแล้ว พี่พลอย อยากเป็นพัฒนากร เพราะเรียนพัฒนาชุมชนมา แต่เมื่อแต่งงานและมีลูก ความหวังก็ต้องพับไว้ก่อน อีกทั้งสามีก็อยากจะมีลูกเพิ่มอีก แม้ว่าจะไม่ต้องการ แต่พี่พลอยก็ต้องตามใจสามี โดยไม่กินยาคุมกำเนิด (สัมภาษณ์, พี่พลอย, 1 ธันวาคม 2560)

อีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสร้างอำนาจต่อรองกับคนในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น เมื่อผู้หญิงเป็นคนที่สามารถหารายได้จากการท่องเที่ยวได้ ทำให้ผู้หญิงมีตัวตนในครอบครัว ซึ่งไม่ใช่จะรอให้ผู้ชายหาเงินเพียงฝ่ายเดียว พี่นะมีก็พยายามต่อรองกับสามีผ่านการท่องเที่ยวด้วย เช่น สามีของพี่นะมี นอกจากจะต้องทำงานด้านการเกษตรและเลี้ยงสัตว์แล้ว ยังต้องช่วยทำงานเกี่ยวกับโฮมสเตย์อีกด้วย โดยมีบทบาทในการสร้างบ้าน ปรับปรุงห้องน้ำเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และสาธิตการเล่นแคนและทำแคนให้นักท่องเที่ยวชม ดังนั้น ความสามารถในการจัดการและการรับรู้ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นอันหนึ่งที่เป็นความรู้ที่จัดการได้และต้องใส่ใจการท่องเที่ยว ทำให้พี่นะมีได้มีโอกาสใช้ความสามารถในพื้นที่ท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวลาหู่มีรายได้หลักจากอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นของผู้ชายเสียมากกว่า

ระดับที่สอง การต่อรองของผู้หญิงภายในชุมชน ซึ่งการปรับเปลี่ยนระดับอำนาจการต่อรองของผู้หญิงในอาณาบริเวณชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับของผู้ชายและของชุมชน ที่ให้ผู้หญิงมาเป็นตัวหลักในการจัดการโฮมสเตย์ และรวมทั้งกิจกรรมของชุมชนด้วย เพื่อให้อาศัยอยู่ในพื้นที่และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ผู้หญิงเป็นตัวตั้งตัวตีที่มีบทบาทหลักในการเตรียมงานต้อนรับคณะจากประเทศ

พม่าจำนวน 100 คน ที่จะมาดูงานการจัดการท่องเที่ยว ในวันที่ 28 กรกฎาคม 2561¹⁰ (สำรวจ, 26 กรกฎาคม 2561)

ปัญหาการแย่งน้ำเป็นเรื่องสำคัญในหมู่บ้านไผ่งาม¹¹ เพราะน้ำบางครั้งขาดแคลน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ราวเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนสันเขา ชาวบ้านต้องต่อน้ำมาจากแหล่งต้นน้ำหรือต่อน้ำจากพื้นที่ของหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งห่างออกไป 3 กิโลเมตร โดยทำการต่อน้ำมาใช้แยกเป็น 4 สาย คือ สำหรับบ้านหย่อมบน (15 หลังคาเรือน) จำนวน 2 สาย และบ้านด้านล่างจำนวน 1 สาย สำหรับโรงเรียนและค้ายาหรืออีกแห่งละ 1 สาย และในการบริหารจัดการ ชาวบ้านออกกฎโดยการเปิด-ปิดน้ำสลับสองฝั่ง แต่ก็ยังมีการละเมิดกฎด้วยเช่นกัน ทั้งนี้การท่องเที่ยวขยายตัว มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มขึ้น ปัญหาปริมาณน้ำไม่พอใช้ก็จะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้ (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 23 กรกฎาคม 2561)

นอกจากนั้น การท่องเที่ยวก็ยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างครัวเรือนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพราะไม่ใช่ทุกครัวเรือนจะได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งบางครัวเรือนที่ได้ประโยชน์มีรายได้เพิ่มขึ้น เช่น ครอบครัว พี่นะมี แต่บางครัวเรือนกลับขาดโอกาสไม่ได้รับประโยชน์

¹⁰ ส่วนราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยปลัดจังหวัดและปลัดอำเภอ ประสานแจ้งชุมชนให้เตรียมการต้อนรับคณะดูงานจากประเทศพม่า แต่เมื่อถึงวันงานจริง ในเช้าวันที่ 28 กรกฎาคม 2561 ปลัดจังหวัดได้แจ้งยกเลิกกำหนดการดูงานของคณะดังกล่าว เนื่องจากคณะดูงานต้องรีบเดินทางกลับประเทศภายในวันนั้น เพราะมีปัญหาติดขัดเรื่องการผ่านด่านชายแดน ปลัดจังหวัดกล่าวขอโทษชาวบ้านที่ต้องเตรียมงาน โดยไม่มีการมอบเงินค่าใช้จ่ายในการเตรียมงานของชุมชน

¹¹ อีกกรณีหนึ่งของความขัดแย้งเรื่องน้ำคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2559 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านไผ่งามคนเก่า ได้สร้างบ้านในพื้นที่ของหมู่บ้าน เพื่อที่จะทำบ้านพักให้บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งได้ต่อท่อใช้น้ำประปาของหมู่บ้านเข้ามาใช้ แต่ชาวบ้านโดยการนำของกลุ่มผู้หญิงไม่เห็นด้วย ที่คนนอกจะมาใช้น้ำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของบ้านพักท่องเที่ยว ชาวบ้านในชุมชนได้ประชุมและให้ดำเนินการตัดท่อที่ต่อจากบ้านของผู้อำนวยการโรงเรียนออก

จากการท่องเที่ยวหรือตกขบวน เช่น ครอบครัวพินะมุ ซึ่งสามีเคยเป็นประธานกลุ่มท่องเที่ยวคนแรก แต่อ่านหนังสือไม่ออก ปรากฏว่าปัจจุบันต้องออกไปทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนลูกชายคนโตประสบอุบัติเหตุมอเตอร์ไซด์เสียชีวิตในช่วงฉลองสงท้ายปีเก่า 2560 และลูกชายคนเล็กอยู่ในช่วงวัยเรียนหนังสือ พินะมุจึงมีภาระหนักที่ต้องรับผิดชอบดูแล พินะมุ มีรายได้หลักจากการเกษตรเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้านก็ตั้งอยู่ในหอย่อมบน พื้นที่จะค่อนข้างสูง ซึ่งประสบปัญหาเรื่องน้ำ และไม่ได้ทำโฮมสเตย์ พินะมุบอกว่าสามีไม่สร้างห้องน้ำให้ (สัมภาษณ์, พินะมุ, 31 พฤศจิกายน 2560) เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าในชุมชนมีการช่วงชิงกันอยู่เช่นกัน ทั้งนี้การเข้ามาในระบบธุรกิจที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ จะต้องมีความรู้บางอย่างในเรื่องการจัดการ ซึ่งครอบครัวของพินะมุในกรณีที่ต้องหนีไปทำงานที่อื่น สะท้อนให้เห็นว่าความสามารถในการจัดการอาจจะมีความปัญหา ทำให้ถูกคนอื่นมาช่วงชิงโอกาสไปเสีย เพราะฉะนั้น แม้แต่ภายในกันเองก็พบว่ามีความสามารถในการปรับตัวแตกต่างกัน

ส่วนการปรับตัวที่ดีในระดับชุมชน เพื่อสนองต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบ้านพักโฮมสเตย์ เช่น การจัดการคอกหมูรวม ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ รวมทั้งชุมชนแห่งอื่น ๆ ได้พัฒนาขึ้นมา (Santasombat et al., 2003, p. 281) จากเดิมที่ต่างคนต่างเลี้ยงปล่อยภายในหมู่บ้าน แล้วต้องมาช่วยกันคิดว่าจะนำหมูไปเลี้ยงรวมกันนอกหมู่บ้าน และต้องหาพื้นที่เลี้ยงร่วมกัน ชุมชนได้ตกลงกันว่าจะนำหมูไปเลี้ยงรวมกันในพื้นที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเดิม ซึ่งห่างจากหมู่บ้านออกไป โดยใช้ระยะเวลาเดินเท้าประมาณ 1 ชั่วโมง ซึ่งกลิ่นขี้หมูไม่สามารถส่งมาถึงชุมชนได้ ทั้งนี้ชาวบ้านได้ผ่านประสบการณ์เรียนรู้ในการจัดการด้านสุขอนามัยด้วยการรักษาความสะอาด และดูแลสุขภาพแวดล้อมภายในชุมชน ซึ่งเป็นมิติกายภาพที่ซ้อนไปในการท่องเที่ยวด้วย

ในอดีตชาวบ้านเลี้ยงหมูในหมู่บ้าน โดยต่างคนต่างเลี้ยงของแต่ละครัวเรือน ซึ่งแต่ละบ้านก็จะเลี้ยงปล่อยไว้ใต้ถุนบ้านโดยไม่ได้ขังคอก โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงรวมกันในแปลงรวมที่ไม่ได้ทำขังไว้

นอกหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา ดังนั้นจากการที่ต่างคนต่างจัดการเอง การเลี้ยงหมูแบบไม่เชิงกรงก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นการจัดการร่วมกันของชุมชนอีกระดับหนึ่ง ซึ่งแต่ละครอบครัวเลี้ยงหมูรวมกัน ปัจจุบันชาวบ้านมาเลี้ยงหมูรวมประมาณ 30 ครอบครัว ซึ่งแบ่งเป็นคอกหมูด้านบนกว่า 20 ครอบครัว และคอกหมูด้านล่าง 6-7 ครอบครัว บางส่วนเลี้ยงกระจายในพื้นที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ซึ่งห่างออกไปราว 200 เมตร เพราะเป็นภาวะที่เจ้าของจะต้องเดินเข้าไปให้อาหารหมูทุกวัน วันละครั้ง ชาวบ้านเลี้ยงหมูรวมกัน อย่างน้อยครอบครัวละ 10 ตัว บางครอบครัวเลี้ยง 20-30 ตัว ซึ่งถ้าครอบครัวใหญ่ มีสมาชิกหลายคนช่วยกันเลี้ยง อาจจะมีมากถึง 100 ตัว ในมิติวัฒนธรรม หมูมีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวลาหู่บ้านไผ่งาม ซึ่งในแต่ละปีชาวบ้านในหมู่บ้านไผ่งามใช้หมูประกอบพิธีกรรมทั้งเล็กและใหญ่ไม่น้อยกว่า 1,000 ตัว เช่น งานพิธีปีใหม่ เลี้ยงผี ทำบุญ สะเดาะเคราะห์ เมื่อเกิดเหตุการณ์ผิดปกติต่าง ๆ เช่น กวางเดินเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลางร้าย (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 23 กรกฎาคม 2561)

การเลี้ยงหมูรวมเป็นเรื่องของสุขอนามัยของชุมชน ซึ่งในช่วงที่ยังเลี้ยงหมูปล่อยในหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวที่มาพักในหมู่บ้านมักจะบ่นว่าเหม็นกลิ่นขี้หมู อีกทั้งยังเป็นการรักษาสภาพแวดล้อม ลดการใช้ไม้ทำรั้วในไร่และสวนลง ในแต่ละปีจะมีการจัดการร่วมกัน ซึ่งถ้ามีปัญหา ชาวบ้านจะปรึกษาหารือกัน ในอดีตเมื่อฤดูเพาะปลูก ชาวบ้านก็ชวนกันไปเอาไม้มาทำคอกล้อมรั้วเพื่อไม่ให้สัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเข้าไปในไร่และสวนของเพื่อนบ้าน แต่ปัจจุบันไม่สามารถทำรั้วในไร่แบบเดิมได้อีกแล้ว เนื่องจากป่าไม้ห้ามไม่ให้ชาวบ้านตัดไม้ ชาวบ้านก็ได้เปลี่ยนมาทำรั้วคอกหมูรวมแทน

การที่ผู้หญิงลาหู่บ้านไผ่งาม สามารถลุกขึ้นมาจัดการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์ได้ในระดับนี้ เพราะมีฐานที่มาของการต่อสู้ ซึ่งสะสมประสบการณ์ความรู้มายาวนาน ตั้งแต่สมัยที่มีโครงการพัฒนาไทย-เยอรมัน และการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นที่ร่วมงานกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว และนักวิชาการ ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงให้แก่ชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จัดการฝึกอบรมไกด์ท้องถิ่น การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ การปฐมพยาบาลนักท่องเที่ยวเบื้องต้น อีกทั้งยังพาชาวบ้านไปดูงาน และจะมี

การประชุมร่วมกันประมาณเดือนละครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเครือข่าย การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) อีกด้วย ปัจจุบันเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญในการเอื้อให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว และมีความมั่นใจในการที่จะนำเสนอวิถีชีวิตให้กับคนข้างนอกมากขึ้น

ระดับที่สาม การต่อรองกับรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมอุทยานแห่งชาติและสัตว์ป่า เนื่องจากชุมชนอยู่ในเขตป่า ซึ่งพื้นที่หมู่บ้านถูกทับซ้อนด้วยเขตป่าอนุรักษ์ อีกทั้งทหาร ฝ่ายความมั่นคงก็จับตาดูอยู่ ดังนั้นชาวบ้านจะทำการอย่างไรให้สามารถอาศัยอยู่ได้โดยไม่ถูกอพยพโยกย้าย ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็เป็นเงื่อนไขที่ช่วยในการสร้างความชอบธรรมให้สามารถอยู่กับป่าได้ ในกรณีของปางมะผ้า ประเด็นหลักของการช่วงชิง การท่องเที่ยวคือ การที่ชาวลาหู่ชุมชนบ้านไผ่งามจะต่อสู้เพื่อให้สามารถอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้โดยชอบธรรม หรือไม่ถูกอพยพออก และการมีสิทธิในการร่วมกันจัดการทรัพยากร เนื่องจากปัจจุบันรัฐรวบอำนาจการจัดการไว้ฝ่ายเดียว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่ไปเที่ยวบ้านไผ่งาม ไม่ได้ไปชมแต่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวลาหู่เท่านั้น แต่ยังมีจุดเด่นที่ชาวลาหู่อาศัยอยู่ในภูมิทัศน์ทางระบบนิเวศ (Natural and Cultural Landscape) ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น มีทะเลหมอกให้นักท่องเที่ยวชมยามเช้า ป่าเขียวขจี สลับกับไร่ของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้จำกัดการเที่ยวชมของนักท่องเที่ยวเพียงจุดใดจุดหนึ่งจุดเดียวเท่านั้น ชาวบ้านได้วางจุดนำเสนอวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน โดยพานักท่องเที่ยวเดินดูวิถีชีวิตผ่านแปลงไร่ ก็จะอธิบายว่าไม่ใช่ไร่เลื่อนลอย แต่เป็นไร่หมุนเวียน ผ่านคอกหมูรวมของหมู่บ้าน ก็จะบอกว่าตนช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อม และคำนึงถึงสุขอนามัย ซึ่งนอกจากจะทำให้สุขลักษณะของคนในหมู่บ้านแล้ว ยังแก้ไขข้อครหาว่าขึ้นหมูส่งผลกระทบต่อปลาในถ้ำแม่ละนาอีกด้วย รวมทั้งการเข้าชมถ้ำผีแมน ที่มีโรงผีแมนเรียงรายอยู่ภายในถ้ำ ชมสถานีนางจักษุสถานและเครื่องดนตรี (แคน) และการเต้นจ๊ะคี ที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวลาหู่ที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิม

อภิปรายผล

การก่อตัวของผู้ประกอบการสตรีเชิงสังคม (Social Female Entrepreneurs)

จากการศึกษาจะเห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้ประกอบการสตรีมีสำนึกทางสังคม มิใช่มีลักษณะที่เป็นปัจเจกชนนิยมบริสุทธิ (Individualism) ที่เห็นแต่เพียงประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว กล่าวคือ เป็นปัจเจกชนที่มีสำนึกทางสังคมคล้ายกับ Moral Individualism ที่ผู้ชายมีสำนึกหรือคุณธรรม (Durkheim, 1951) แต่ผู้หญิงเองก็มีสำนึกและคุณธรรมได้เช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Cristi (2012) ที่มองว่าสิทธิและความเป็นธรรมทางสังคมมีความเป็นเพศ ซึ่งสังคมประกอบสร้างขึ้น (Gendered Construction of Social Justice and Rights) มิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่กับผู้ชายมาก่อนแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้หญิงเองที่ออกมาแสดงบทบาทในสถานการณ์ที่รัฐเข้ามาจัดการทรัพยากร โดยแสดงบทบาทการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งมีลักษณะเชิงสังคม (Social Entrepreneurs)

การศึกษาผู้ประกอบการสตรีในพื้นที่ท่องเที่ยวที่กำลังดิ้นรนต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ความรู้จักกัน เป็นประเด็นที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เปล่งเสียง เพื่อให้สังคมเข้าใจในความหมายใหม่ ๆ ที่พยายามจะสร้างสรรค์กันขึ้น ซึ่งมีใช่แค่เพียงเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยว หรือคาดหวังแต่เรื่องเงินเพียงอย่างเดียว เพราะสิ่งที่ผู้หญิงคาดหวังคือการจะสร้างความหมายใหม่ในการต่อสู้กับมายาคติเสรีนิยมใหม่ ที่มักเชื่อในความเป็นปัจเจกชน ซึ่งในกรณีนี้คือเชื่อว่านายทุนที่เป็นผู้ประกอบการมีทุนและมีความคิดสร้างสรรค์ ที่รัฐอนุญาตให้นำทรัพยากรร่วมของส่วนรวมมาใช้แสวงหากำไร ซึ่งเป็นการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจชาติ โดยปรากฏเป็นรูปธรรมของการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ หรือการท่องเที่ยวกระแสหลัก

ดังนั้น ข้อเสนอใหม่ของความหมายของผู้ประกอบการที่ผู้หญิงสร้างมีนัยที่ไม่ใช่ปัจเจกชนบริสุทธิ หรือปัจเจกชนที่มีความสามารถถนัดเหลือ เพราะประเด็นที่ผู้หญิงต่อสู้เป็นเรื่องที่เหนือไปกว่าความเป็นปัจเจก โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร แม้ว่าจะเชื่อมั่นในความเป็นปัจเจกของตนเองก็ตาม เพราะฉะนั้น

ผู้ประกอบการสตรีในฐานะปัจเจกชน จะมีความสามารถที่ต่อเมื่อมีความห่วงใยต่อสังคม ในแง่ที่สร้างความหมายใหม่ให้กับสมบัติส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรหรือวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนความหมายของความเป็นส่วนรวม เช่น ความหมายของการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรม จิตวิญญาณและสุขภาพ รวมทั้งสภาพแวดล้อม ซึ่งมีทั้งคุณค่าและมูลค่า เพราะฉะนั้นผู้ประกอบการหน้าใหม่ ๆ ซึ่งก็รวมทั้งผู้หญิงด้วย เป็นผู้สร้างรายได้ที่มาจากการท่องเที่ยว ซึ่งเศรษฐกิจไทยสามารถที่จะเติบโตด้วย มิใช่มีเฉพาะผู้ประกอบการที่เป็นนักธุรกิจที่ยึดโยงกับกลไกโครงสร้างของรัฐที่ช่วยเหลืออยู่ฝ่ายเดียว

ความซับซ้อนของพื้นที่ความรู้และเพศภาวะ

พื้นที่ความรู้ในงานศึกษานี้ ไม่ใช่มีนัยของการเป็นพื้นที่เชิงกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ของปฏิสัมพันธ์ที่หล่อมล่อมกัน 3 พื้นที่ คือ พื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างเพศหรือเพศภาวะ พื้นที่การท่องเที่ยวหรือการจัดการธุรกิจ และพื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งพิจารณาความเป็นผู้กระทำของผู้หญิง (Female's Agency) ในบริบทของการท่องเที่ยวเมืองชายแดนปางมะผ้า ทั้งนี้การเป็นผู้กระทำของผู้หญิงซึ่งแสวงหากิจกรรมทางการค้า (Working in the Tourist Town and Community) มักจะมองเห็นเป็นภาพแบบคู่ตรงข้าม กล่าวคือ ภาพของผู้หญิงที่ติดพื้นที่ เพราะมีเครือข่ายญาติและเพื่อนบ้านให้การสนับสนุน ขณะที่ผู้ชายจะข้ามพื้นที่ เพราะเป็นคนมีความสามารถ มีคาถาอาคม ความขลัง ฯลฯ เมื่อตลาดแรงงานที่เมืองชายแดนเปิดเป็นภาคบริการการท่องเที่ยว ผู้หญิงก็กลายเป็นแรงงานสำคัญ ซึ่งต่างจากสังคมเกษตรกรรมที่ผู้ชายค่อนข้างจะมีอำนาจครอบงำ เมื่อพื้นที่ท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากก็เอื้อให้กับผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้ตื่นตัว (Active Actors) จากการที่มีประสบการณ์ในด้านงานบริการ จึงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทโดดเด่นเข้ามาช่วงชิงทรัพยากรในพื้นที่ท่องเที่ยว

ด้านหนึ่ง การจัดการการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ในพื้นที่ท่องเที่ยวเมืองชายแดนที่เอากเขาใจตลาด ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้กับนายทุนภายนอก (ดังเช่น เมืองปายเป็นตัวอย่าง) ยังไม่เข้ามาครอบงำทิศทางการท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม แต่ขณะที่รัฐอีกด้านหนึ่งต้องการ

ควบคุมบังคับการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ป่ามะพร้าวเอาไว้ในมือ ซึ่งจะต้องกีดกันชุมชนบนที่สูงออกไปจากทรัพยากรที่เคยใช้ประโยชน์มาก่อน ทั้งนี้การจัดการภายใต้คู่ตรงข้ามระหว่างตลาดกับรัฐแบบสองขั้วนี้ พื้นที่ท่องเที่ยวก็เอื้อให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้น และออกมาเสนอการจัดการพื้นที่ในความหมายใหม่ ๆ ที่ไม่ใช่ทั้งแบบตลาดขนาดใหญ่ (Mass Market) หรือการจัดการป่าแบบรวมศูนย์ของรัฐ โดยเชื่อมโยงมิติอัตลักษณ์ สิทธิ และจิตวิญญาณ ในแง่ที่ว่าผู้หญิงจะสร้างตัวตนใหม่ โดยเสนอว่าการท่องเที่ยวไม่จำเป็นจะต้องเป็นการท่องเที่ยวขนาดใหญ่เสมอไป เพราะผู้หญิงและคนท้องถิ่นจะสูญเสียบทบาท และอำนาจก็จะมีไม่มาก ผู้หญิงได้เสนอการท่องเที่ยวแบบทางเลือกอื่น ๆ ดังนั้น ความเป็นผู้หญิงจึงไม่ใช่เรื่องเพศหญิงทางชีวภาพ แต่เป็นความสามารถในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือมีตัวตนในพื้นที่การจัดการทรัพยากร

ผู้หญิงเป็นแกนหลักในการจัดการโฮมสเตย์ของชุมชนบ้านไผ่งาม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ท่องเที่ยวที่ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการนั้น ไม่ได้มีลักษณะของการประกอบการเชิงปัจเจกแบบตัวใครตัวมัน แต่จะเป็นการประกอบการในเชิงเพศภาวะ ที่มีการนำเสนอความเป็นหญิง ในแง่ที่ว่าโฮมสเตย์คือบ้าน ซึ่งนักท่องเที่ยวต้องการความเอื้ออาทร มิตรภาพ ความอ่อนโยน และการเอาใจใส่ ซึ่งเป็นวิถีคิดแบบของความเป็นผู้หญิงในการจัดการ อีกทั้งในมิติเศรษฐกิจ การที่ผู้หญิงสร้างความร่วมมือและสายสัมพันธ์บนพื้นฐานเพศจะช่วยลดความเสี่ยง จากการที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งความเป็นหญิงรองรับด้วยมิติการต่อรองทางเศรษฐกิจ

โดยทั่วไปเรามักเข้าใจว่า การให้ความหมายกับเพศจะยึดติดอยู่กับพื้นที่บ้าน (Domestic) และพื้นที่สาธารณะ (Public) แต่เพศทางสังคม ซึ่งความเป็นเพศหญิงคือการต่อสู้เพื่อก้าวข้ามจากการถูกกีดกัน หรือความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการในทุกพื้นที่ร่วมกัน ดังนั้น ผู้หญิงสร้างความเป็นผู้หญิงในการจัดการทรัพยากร และสภาพแวดล้อม ที่ไม่ใช่หยุดอยู่ที่ครัว ในการทำอาหาร หรือแค่ความเป็นแม่ ดังนั้น

พื้นที่ท่องเที่ยวปางมะผ้า ผู้หญิงสร้างความเป็นเพศหญิง ไม่ได้ผ่านแค่เพียงบทบาทเดิมของผู้หญิงเท่านั้น แต่คือผู้ที่สามารถจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวได้ มีความสามารถที่จะสถาปนาความเชื่อมโยง และความเป็นเครือข่ายในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการสร้างความหมายใหม่ ที่ไม่ใช่ความหมายเดิมที่เป็นสาธารณะ-ปัจเจก หรือพื้นที่บ้าน-พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นเพียงพื้นที่เศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจากผู้หญิงต่อสู้ในเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีพ โดยเพศภาวะเกี่ยวข้องกับมิติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นการเข้าถึงทรัพยากร (Access) ดังนั้น ผู้หญิงสร้างความหมายใหม่ของความเป็นผู้หญิง ที่เรียกร่องการมีส่วนร่วมในการจัดการ เช่น การจัดการเลี้ยงหมูรวม ที่เอื้อให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการความสะดวกสามารถมาอยู่ร่วมกับเจ้าของบ้านได้ เป็นต้น

บทสรุป

การศึกษาค้นพบประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก บริบทการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ชายแดนปางมะผ้า ซึ่งผ่านกระแสการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 3 กระแสหลัก ได้แก่ กระแสแรก ในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรกรรม จากการพัฒนาที่นำโดยรัฐ ท่ามกลางที่รัฐบาลจัดการปัญหาชนกลุ่มน้อย ปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหาหายเสพติด และปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ เช่น โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่สูง ส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ และอาชีพทดแทนการปลูกฝิ่น

กระแสที่สอง การรวมศูนย์อำนาจรัฐเพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อควบคุมปราบพื้นที่สูง ที่มีชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ ทำให้ชุมชนลาหู่บ้านไผ่งามและใกล้เคียงขาดความมั่นคงทางสิทธิ กระบวนการนี้คือรูปแบบหนึ่งของการฮุบที่ป่า (Green Grabbing) ด้านหนึ่งปฏิบัติการของรัฐก็เป็นตัวเร่งใหม่กระพือความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรที่กำลัง

เกิดขึ้นให้ขยายวงออกไปมากขึ้น เพราะนอกเหนือจากความขัดแย้งกับรัฐในเรื่องการใช้ป่าจะใช้อย่างไร หรือชุมชนจะอยู่ในเขตป่าได้ไหม หรือชุมชนจะถูกอพยพหรือไม่ แล้วในระดับชุมชนเองก็มีความขัดแย้งใหม่ ๆ ตามมา เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปมาก ซึ่งก็เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำกันด้วย ทั้งบริบทของปางมะผ้ามีลักษณะที่เรียกว่าชายแดนทรัพยากร (Resource Frontier) ซึ่งรัฐสถาปนาและขยายอำนาจครอบคลุมชุมชนชาติพันธุ์ขั้นที่สูง ทั้งนี้ในการแย่งชิงที่ดินป่าไม้นี้ยังไม่มี ความชัดเจนว่าจะลงเอยอย่างไร ซึ่งกลุ่มคนท้องถิ่นได้รวมตัวกันโดยมีกลุ่มผู้หญิงเป็นแกนนำพยายามที่จะต่อสู้ เพื่อปกป้องท้องถิ่นจากการสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการป่า

กระแสที่สาม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลจากความล้มเหลวของกระแสการเปลี่ยนแปลงก่อนหน้านี้ เพราะทำให้ชุมชนชาติพันธุ์กลายเป็นผู้ถูกท่องเที่ยว แต่ชาวบ้านเองก็ปรับตัวและแสวงหาช่องทางและโอกาสในตลาดการท่องเที่ยว เช่น หยิบใช้วัฒนธรรมประดิษฐ์เพื่อผลิตสินค้าชาติพันธุ์จำหน่ายจำหน่ายในเมืองท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทชายหญิงและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูงอย่างมาก ส่วนชุมชนบ้านไผ่งาม ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในรูปแบบโฮมสเตย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา การท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับการสนับสนุนจาก “พีเลียง” โดยเฉพาะโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ และสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัจจุบันหมู่บ้านไผ่งามมีชื่อเสียง เมื่อสื่อออนไลน์เผยแพร่ข้อมูลการท่องเที่ยวออกไปอย่างกว้างขวาง ผู้หญิงรวมกลุ่มกันจัดการบ้านพักโฮมสเตย์จากเดิมที่การบริหารจัดการเคยอยู่ในการควบคุมของผู้ชายมาก่อน

ประการที่สอง บทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ปางมะผ้าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ยังไม่มีผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามา มีบทบาทหลัก และการท่องเที่ยวยังไม่มีการพัฒนาที่ซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงอยู่ในสถานการณ์ของการเตรียมรับมือ และการที่จะไม่ยอมให้คนภายนอกเข้ามา

กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีบทบาทนำและครอบงำตลาดการท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านไผ่งาม พบว่าผู้หญิงลาหู่จะมีบทบาทหลักในการจัดการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการกลุ่มสมาชิกที่ร่วมกันทำโฮมสเตย์ ประสานงานกับไกด์ชาวบ้าน จัดการกระจายนักท่องเที่ยวที่เข้าพักให้แก่บ้านพักอย่างเป็นธรรม บริหารการเงินให้โปร่งใส ด้วยการบันทึกจำนวนนักท่องเที่ยว จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย อีกทั้งดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในบ้านของตนอย่างดี

ผู้หญิงลาหู่ได้เพิ่มคุณค่าการท่องเที่ยวด้วยการผสมผสานมิติจิตวิญญาณในการสร้างมูลค่าของการท่องเที่ยว โดยเชื่อมโยงทั้งการรักษาสุขภาพแวดล้อม ระบบการผลิตสุขภาพ และการรับรองผู้มาเยือน ด้วยการใช้ความใกล้ชิด (Intimacy) ในการสานความสัมพันธ์ ลดความเสี่ยงในการสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ท่องเที่ยว และสร้างมูลค่าในการท่องเที่ยวของชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้นอกจากรายได้ทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมุ่งหวังเพื่อที่จะเปลี่ยนภาพลักษณ์ชาวเขาใหม่ที่ไม่ใช่ผู้ทำลายป่าอีกด้วย

ในแง่ปัจเจกชนที่มีศีลธรรม (Moral Individualism) ผู้ประกอบการสตรีมีความเป็นปัจเจกที่มีความยืดหยุ่น (Female's Moral Individualism) ซึ่งต่อสู้เรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพราะโดนกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร กลายเป็นผู้หญิงไร้เสียง ซึ่งในสถานการณ์ที่รัฐเข้ามาควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในปางมะผ้า ขณะทีกลุ่มทุนขนาดใหญ่ยังไม่เข้าไปยึดกุมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิง ในการสถาปนาความเป็นผู้หญิงที่มีความเอื้ออาทร และความอ่อนโยน ในพื้นที่โฮมสเตย์ และสร้างความร่วมมือและสายสัมพันธ์บนพื้นฐานเพศที่มีลักษณะร่วมกัน (Collective) ในการช่วยลดความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจ ในมิติของการมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวได้

ประการที่สาม รูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรัฐของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ชาวบ้านเห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้มีรายได้มากขึ้น เป็นประเด็นที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการช่วงชิงทรัพยากรและการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า การที่ผู้หญิงต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ

การท่องเที่ยว เพราะต้องการใช้การท่องเที่ยวเข้าไปจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในชีวิต ผู้หญิงปฏิบัติการในการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่หลายเรื่อง ผู้หญิงเสนอการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงเป็นผู้กระทำการ มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ การจัดการโฮมสเตย์ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องของระบบนิเวศ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวิถีชีวิตชาติพันธุ์ ดังนั้น ผู้หญิงลาหู่สถาปนาวีธีการจัดการใหม่อีกแบบหนึ่ง บนหลักการของการจัดการร่วม (Co-management) ที่มีเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ผู้หญิงมีอำนาจและไม่ถูกกีดกัน เช่น การเลี้ยงหมูรวม เพื่อให้เหมาะสมกับโฮมสเตย์ อีกทั้งการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่มีเอ็นจีโอและผู้ประกอบการท่องเที่ยว เป็นข้อต่อเชื่อมระหว่างสมาชิกชุมชนเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อให้สามารถอยู่ในพื้นที่ป่าได้อย่างชอบธรรมและมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร

ในบริบทของการขยายตัวการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายแดน ผู้หญิงพยายามสร้างการต่อสู้เพื่อให้ได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อม เนื่องจากการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ผู้หญิงมักจะถูกกีดกันออกไป โดยให้เป็นพื้นที่ของผู้ชายในการควบคุมดูแลจัดการ เพราะฉะนั้นความเป็นผู้หญิงจึงต่อสู้เพื่อให้ตัวเองได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ใช่ถูกกีดกัน ซึ่งความเป็นเพศหรือเพศภาวะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกายภาพ แต่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ชายหญิงที่เดิมเป็นการกีดกัน ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องต่อสู้เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ใหม่ที่จะทำให้ตนเองไม่ถูกกีดกันจากการจัดการ กรณีชุมชนบ้านไผ่งาม ผู้หญิงกำลังให้ความหมายใหม่กับพื้นที่ชุมชน (Communal Space) ว่าคือความมั่นคงการดำรงชีพที่จะอยู่บนดอย เนื่องจากพื้นที่นี้มีความเสี่ยงหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ชายแดน มีหน่วยทหารประจำการคอยตรวจตราสอดส่อง และยังเป็นพื้นที่ในเขตป่าอนุรักษ์ ที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้และอุทยานฯ คอยติดตามและเฝ้าระวังอยู่ด้วย ทั้งนี้ถ้าผู้หญิงไม่ทำอะไรเลย ปล่อยให้สถานการณ์เป็นไปโดยตัวเอง ธุรกิจการท่องเที่ยวอื่นก็จะมาชงวงชิงไป ดังนั้นผู้หญิงจึงพยายามจะรักษาความมั่นคงในการดำรงชีพ

(Livelihood Security) โดยดำเนินโครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม

ในบทความนี้ ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมเนื้อหาของงานเขียนต่าง ๆ ในวรรณกรรมปริทัศน์ อาจจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจติดตามงานวิชาการของศาสตร์ทางด้านสตรี ผู้ประกอบการบ้างไม่มากก็น้อย ส่วนในแง่ของนโยบายนั้น สมควรที่จะสนับสนุนให้เกิดกลุ่มสตรีผู้ประกอบการ ซึ่งสามารถที่จะช่วยให้มีศักยภาพในการต่อสู้กับกระแสหลักของการท่องเที่ยว อีกทั้งความเข้มแข็งของชุมชนชาติพันธุ์บนที่สูง ในการรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย และแสวงหาช่องทางในการบรรเทาความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตามในแง่ระเบียบวิธีการวิจัย สำหรับนักวิจัยที่สนใจที่จะผลิตงานประเภทนี้ ควรเพิ่มเติมหรือประยุกต์วิธีการทางด้านมานุษยวิทยาอื่น ๆ เช่น การวิเคราะห์วาทกรรม เรื่องเล่า (Narrative) และประวัติชีวิต (Life History) ของผู้หญิงผู้ประกอบการ ว่าจะสามารถใช้การกับบริบทสังคมไทยได้หรือไม่ได้อย่างไร

References

- Bruni, A., et al. (2004) Entrepreneur-mentality, gender and the study of women entrepreneurs, *Journal of Organizational Change Management*, vol. 17, no. 3, pp. 256-268.
- Cohen, E. (1996) *Thai tourism: Hill tribes, islands and open-ended prostitution*, Bangkok: White Lotus.
- Cook, N. (1998) 'Dutiful daughters, estranged sisters: Women in Thailand', in K. Sen & M. Stivens (eds.), *Gender and power in Affluent Asia*, pp. 250-290, London, England: Routledge.

- Cristi, M. (2012) Durkheim on moral individualism, social justice and rights: A gendered construction of rights, *Canadian Journal & Sociology*, vol. 37, no. 4, pp. 409-438.
- Dao, N. (2015) Rubber plantations in the northwest: Rethinking the concept of land grabs in Vietnam, *Journal of Peasant Studies*, vol. 42, no. 2, pp. 347-369.
- Durkheim, É. (1951) *Suicide: A study in sociology* (trans. A. John), New York: Free Press.
- Fried, L. I. (1989) A new breed of entrepreneur-women, *Management Review*, vol. 78, no. 12, pp. 18-25.
- Ganjanapan, A. (2008) *Multiplicity of community forestry as knowledge space in the northern Thai highlands*, Kyoto: Afrasian Centre for Peace and Development Studies, Ryukoku University.
- Gray, J. (1990) *The road to the city: Young women and transition in Northern Thailand*, Doctoral dissertation, Macquarie University, Australia.
- Gundry, L. K., & Welsch, H. P. (2001) The ambitious entrepreneur: High growth strategies of women-owned enterprises, *Journal of Business Venturing*, vol. 16, pp. 453-470.
- Hall, D. (2011) Land grabs, land control, and Southeast Asian crop booms, *Journal of Peasant Studies*, vol. 38, no. 4, pp. 837-857.
- Hall, D., et al. (2011) *Power of exclusion: Land dilemmas in Southeast Asia*, Singapore: National University of Singapore.

- Hirai, K. (2002) 'Exhibition of power: Factory women's use of the housewarming ceremony in a Northern Thai village', in S. Tanabe & C. F. Keyes (eds.), *Cultural crisis and social memory: Modernity and identity in Thailand and Laos*, pp. 185-201, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Hutheesing, O. K. (1990) *Emerging sexual inequality among the Lisu of northern Thailand: The waning of dog and elephant repute*, Leiden: E. J. Brill.
- Jatuworapruet, T. (2005) *Border, identity and commodification: Cultural politics of ethnic groups in the context of tourism* (พรมแดน อัตลักษณ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า: การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว), Bangkok: Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Kenney-Lazar, M. (2012) Plantation rubber, land grabbing and social-property transformation in southern Laos, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 1017-1037.
- Laungaramsri, P. (2000) The ambiguity of 'watershed: The politics of people and conservation in northern Thailand, *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, vol. 15, no. 1, pp. 52-75.
- Laungaramsri, P. (2005) 'On the politics of nature conservation in Thailand', in V. Dheeraprasart et al. (eds.), *After the logging ban: Politics of forest management in Thailand*, pp. 48-66, Bangkok, Thailand: Foundation for Ecological Recovery.
- Levien, M. (2012) The land question: Special economic zones and the political economy of dispossession in India. *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 933-969.

- Li, T. M. (2017) Intergenerational displacement in Indonesia's oil palm plantation zone, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 44, no. 6, pp. 1158-1176.
- Mills, M. B. (1999) *Thai women in global labour force: Consuming desires, contested selves*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Mohanty, C. T. (1991) 'Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses', in C. T. Mohanty, A. Russo & L. Torres (eds.), *Third world women and the politics of feminism*, pp. 196-219, Bloomington: Indiana UP.
- Muecke, M. (1984) Make money, not babies: Changing stays makers of northern Thai women, *Asian Survey*, vol. 24, no. 4, pp. 459-470.
- Nevins, J., & Peluso, N. L. (2008) 'Introduction: Commoditization in Southeast Asia', in J. Nevins & N. L. Peluso (eds.), *Taking Southeast Asia to market: Commodities, nature, and people in the neoliberal age*, pp. 1-24, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Pakkrasa, S. (2009) *Adaptative strategies of villagers to be a part of tourist space: A case study of Mae Yen village, Mae Hi Sub-district, Pai District, Mae Hong Son Province* (ยุทธศาสตร์การปรับตัวของชาวบ้านเพื่อการดำรงตนอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยว: กรณีศึกษาหมู่บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน), Master's thesis, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand. (in Thai)
- Payaksak, K. (2012) *Cultural politics of the youth in new social movements: A case study of youth leaders in Northern Farmer Network (NFN.)* (การเมืองวัฒนธรรมของคนหนุ่มสาวในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่: กรณีศึกษากลุ่มผู้นำหนุ่มสาวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ), Master's thesis, Chiang Mai University, Thailand. (in Thai)

- Pearson, R., & Kusakabe, K. (2013) *Thailand's hidden workforce: Burmese migrant women factory workers*, Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books.
- Peluso, N. L., & Lund, C. (2011) New frontiers of land control: Introduction, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 38, no. 4, pp. 667-681.
- Phongpaichit, P. (1982) *From peasant girls to Bangkok masseuses*, Geneva, Switzerland: International Labour Office.
- Potjana, S., & Richards, P. (2009) *Local insight: Thai community based tourism*, Bangkok, Thailand: The Tourism Authority of Thailand.
- Preecha a-non, S. (2008) *The Pai community process towards the development discourse and the self-determination through the rights-based approach (ชุมชนป่ากับกระบวนการสร้าง วาทกรรมการพัฒนาและการกำหนดชะตากรรมของตนเองในแนวทางสิทธิชุมชน)*, Bangkok, Thailand: Commission of National Human Rights. (in Thai)
- Rosaldo, M. Z. (1980) The use and abuse of anthropology: Reflections on feminism and cross-cultural understanding, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 5, no. 3, pp. 389-417.
- Santasombat, Y. (1991) *Women sale body: Community and sex trade in Thai society (แม่หญิงสีขาวตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย)*, Bangkok, Thailand: Local Development Institute. (in Thai)
- Santasombat, Y., et al. (2003) *Eco-tourism: Cultural diversity and resource management (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร)*, Chiang Mai, Thailand: BIRD, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. (in Thai)

Schoenberger, L., et al. (2017) What happened when the land grab came to southeast Asia?, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 44, no. 4, pp. 697-725.

Simpkins, D. (1997-1998) *Rethinking the sex industry: Thailand's sex workers, the state, and changing cultures of consumption*, Available: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?cc=mfsfront;c=mfs;c=mfsfront;idno=ark5583.0012.005;rgn=main;view=text;xc=1;g=mfsg> [15 February 2018]

Smutkupt, S., & Kitiarsa, P. (2000) *Japan, land of heaven or hell? of human rights and Thai sex workers in Japan (นรกแดนปลาติบหรือสวรรค์แดนอาทิตย์อุทัย: ทศนะว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงไทยในญี่ปุ่น)*, Nakorn Ratchasima, Thailand: Institute of Social Technology, Suranaree University of Technology. (in Thai)

Spivak, G. C. (1988) 'Can the subaltern speak?', in C. Nelson & L. Grossberg (eds.), *Marxism and the interpretation of culture*, pp. 271-313, Illinois: University of Illinois Press.

Vandergeest, P. (1996) Mapping nature: Territorialization of forest rights in Thailand, *Society and Natural Resources*, vol. 9, pp. 159-175.

Watts, M. (2004) Resource curse? governmentality, oil and power in the Niger delta, Nigeria, *Geopolitics*, vol. 9, no. 1, pp. 50-80.

White, B., et al. (2012) The new enclosures: Critical perspectives on corporate land deals, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 619-647.